

VILÁG- TÖRTÉNET

13. (45.) évfolyam 2023. 4.

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **TÚRÓCZITAMÁS**
SPANYOL-JAPÁN KAPCSOLATKERESÉS
II. FÜLÖP URALMA IDEJÉN
- **BENCZE ANDRÁS**
OROSZ-AMERIKA TÖRTÉNETE
- **KURDI KRISZTINA**
SZOLGÁLAT ÉS BIRODALMI PATRIOTIZMUS
- **KOVÁCS BÁLINT**
ANTROPOLÓGIAI JEGYEK ÉS BŰNBAKKÉPZÉS
- **OLOSZ LEVENTE**
A MAGYAR BORKERESKEDELEM SIKEREI ÉS KUDARCAI
AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN
- **SZEMLE**
ROBERT PICHLER, GYÓNI GÁBOR ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

TARTALOM

Expanzió és berendezkedés (Bíró László)	481
<i>Tanulmányok</i>	
Túróczi Tamás: Spanyol–japán kapcsolatkeresés II. Fülöp uralma idején	487
Bencze András: Orosz–Amerika története	513
Kurdi Krisztina: Szolgálat és birodalmi patriotizmus. Bredeczky Sámuel evangélikus lelkész galíciai munkássága	533
Vajda Zoltán: Thomas Jefferson és a szegénység problémája az Egyesült Államokban republikánus kontextusban	553
Kovács Bálint: Antropológiai jegyek és bűnbakképzés. Örmények a fajelmélet diskurzusában	571
Sáfi Csaba: Etnikai alapú politika vagy együttműködés? Eltérő politikai lehetőségek az ukrain orosz politikában	593
<i>Műhely</i>	
Olosz Levente: A magyar borkereskedelem sikerei és kudarcai az első világháború idején	611
<i>Szemle</i>	
Fejezetek az albán–magyar kapcsolatok történetéből (Robert Pichler)	639
Oroszország északisága (Gyóni Gábor)	645

Orosz-Amerika története

Amikor gyarmatokról és gyarmatosításról esik szó, általában az olyan nagy gyarmattartó államok kerülnek elő, mint Spanyolország, Portugália, Hollandia, Franciaország vagy Anglia. Felmerül még néha Belgium vagy Németország is, bár ez a két állam csak a 19. században kapcsolódott be a gyarmatosításba. Kevésbé köztudott Magyarországon, hogy Oroszország is gyarmatosító hatalomnak számított. Mind a mai napig vita témáját képezi, hogy Szibériában gyarmatosítás vagy pedig – orosz értelemben vett – kolonizáció ment végbe. Jelen írásban nem kívánok ebben állást foglalni, mert sem a téma nem igényli meg, sem a terjedelem nem teszi lehetővé.

Szibéria nagy részének a birtokbavételét követően az oroszok nem álltak meg a Csendes-óceán partján, hanem a 18. században elindultak az amerikai kontinens irányába. Az első és második kamcsatkai expedícióban (1725–1730, illetve 1733–1743) a dán származású Vitus Bering és Alekszej Iljics Csirikov vezetése alatt az oroszok eljutottak Amerikába, majd ezt követően újabb és újabb kereskedőutakat indítottak. Az expedíciók konkrét céllal jöttek létre, és Amerikából visszatérve a kereskedők szövetségei feloszlottak.

1783-ban viszont valami új kezdődött Orosz-Amerika történetében. Egy rilszki születésű kereskedő, Grigorij Ivanovics Selihov Ivan Illarionovics Golikovval együtt létrehozta az Északkeleti Társaságot. A korábbi társulásoktól eltérően, a két kereskedő ezúttal nem egyetlenegy útra szövetkezett. Az Északkeleti Társaságnak jogutódja lett az 1799-ben, I. Pál ukáza alapján megalapított Oroszországi-Amerikai Társaság (OAT), amely monopoljoggal rendelkezve egyedülként szervezte az oroszok gyarmatosító politikáját Amerikában. Jelen írásomban Selihov tevékenységétől kezdődően egészen Alaszka 1867-es eladásáig kívánom Orosz-Amerika történetét bemutatni. A nagy időintervallum miatt nem áll módomban mindenre részletesen kitérni, inkább egy általános képet szeretnék felvázolni.

* A szerző az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola (ruszisztikai program) doktorandusza (1088 Budapest, Múzeum krt. 6–8.).

Selihov és az Oroszországi-Amerikai Társaság létrejötte

Orosz-Amerika történetének kezdetét több dátumhoz is lehet kötni: 1772-ben hozták létre az oroszok az első települést az Unalaska-szigeten. Selihov az 1783–1786-os utazása alatt alapította meg az első települést a Kodiak-szigeten a Három Szent-öbölben; 1799-ben pedig létrejött a már említett Oroszországi-Amerikai Társaság. Véleményem szerint utóbbitól kell Orosz-Amerika történetét számítani, ugyanis ez a társaság volt az, amely hosszú évtizedeken keresztül irányította a területet.¹

Grigorij Ivanovics Selihov 1747-ben született Rilszk városban és 1773-ban érkezett Szibériába. 1783 előtt már több Amerikába tartó kereskedői expedícióban is részt vett: 1775-ben Luka Alin és Pjotr Szidorov vezetésével, 1777-ben pedig Golikovval közösen indultak útnak az Aleut-szigetek felé. Ezek az utazások arra ösztönözték Selihovot, hogy egy állandó társaságot alapítson, ami 1781. augusztus 17-én meg is történt. Az Északkeleti Társaság újdonsága éppen abban rejlett, hogy nem egy utazásra kötöttek szövetséget a kereskedők (Selihov, Golikov és unokatestvére, M. Sz. Golikov), hanem tíz évre, valamint a társaság deklarált célja egy állandó település és erőd létrehozása volt Alaszka területén.²

Selihov expedíciójának tagjai 1783. augusztus 16-án indultak útnak három hajóval, hogy átszelve a Csendes-óceánt, Amerikába jussanak. 1784. június 16-án érkeztek meg az Aleut-szigetekre, majd augusztus 3-án, közel egy év utazást követően a Kodiak-szigetre.³ A közvélemény sokáig úgy hitte, hogy Selihov nevéhez köthető az első állandó település létrehozása Orosz-Amerika történetében. James Cook angol utazó visszaemlékezéseiben viszont megemlített egy korábbi telepet is, amely az Unalaska-szigeten épült. A két telep szerepét illetően lényeges különbség van. Míg az Északkeleti Társaság időszaka alatt létrehozott telep kiindulópontja lett a további terjeszkedésnek, az Unalaskán lévő megmarad egy településnek a sok közül.⁴

Selihov csupán 1785-ig maradt Amerikában, de az ott eltöltött két év alatt olyan monumentális munkát írt, amely nagymértékben segítette az utána következő utazókat. Írásában bemutatta a helyeket: kitért szokásaikra, szociális kapcsolataikra, életmódjukra. Részletesen értekezett az Aleut-szigetéről: hol található ivóvíz és megfelelő táplálék.⁵ Írásából tudjuk, hogy az oroszok valóban építkezni kezdtek, házakat, raktárakat húztak fel, és orosz fürdőket (*banya*) is kialakítottak. A végleges letelepedéshez elengedhetetlen volt, hogy el tudják látni saját magukat megfelelő élelmiszerrel, ezért kezdtek el mezőgazdasággal és állattenyésztéssel foglalkozni. Sikeresen ültettek többek között árpát, céklát, krumplit és répát.⁶

Selihov politikájának része volt a helyi lakosokkal való együttműködés, és ennek érdekében megpróbált jó viszonyt kialakítani velük. A *jaszak* (prémadó) beszéd-

1 Átfogó képet nyújt: Болховитинов, 2021.

2 Алексеев, 1975. 100–103.

3 Уо, 103–104.

4 Федорова, 2015. 76–77.

5 Шелихов–Давыдов, 2019.

6 Grinëv, 2020. 141.

sét nem erőltette, ugyanakkor ajándékokat adott a helyi törzsfőknek.⁷ Az oroszok megkezdték a helyiek gyerekeinek oktatását, sőt néhány helybélit még magukkal is vittek Oroszországba. Az oroszok és az őslakosok között olyan jó viszony jött létre, hogy az utazó szerint többen „szomorúak voltak”, amikor elutazott.⁸

Az első utazását követően Selihov még egyszer visszatért Amerikába, majd 1788-ban az orosz fővárosba, Szentpétervárra ment, hogy elnyerje II. Katalin támogatását egy új kereskedelmi társaság létrehozásához. Húsz évre szóló monopoljogot akart kapni az észak-amerikai és Aleut-szigeteki kereskedelemben, amit végül nem sikerült megszereznie, mivel az uralkodónő határozottan elutasította kérését.⁹

A következő időkben mindenesetre folytatta kereskedelmi tevékenységét a Csendes-óceán térségében. Ekkor ismerkedett meg egy bizonyos Alekszandr Andrejevics Baranovval, a Kargopol városából származó tehetséges kereskedővel, akivel 1790. augusztus 15-én szerződést kötött Ohotszk városában. Egy másik fontos személy is csatlakozott hozzájuk, a totymai származású Ivan Alekszandrovic Kuzskov. Kuzskov Baranov egyik bizalmasa lett, akit Baranov később azzal bízott meg, hogy hozzon létre egy telepet Kaliforniában. Baranov és Kuzskov közös munkája nagyban hozzájárult, hogy létrejött és megszilárdult Orosz-Amerika. 1790-től egészen 1818-ig Baranov volt a terület kormányzója (ő volt a leghosszabb ideig, 28 évig regnáló kormányzó a térségben). Már rögtön az időszak elején nekilátott Selihov egyik nagy tervének, és elkezdte létrehozni Orosz-Amerika központját.¹⁰

Selihov maga már nem élhette meg elképzeléseinek megvalósulását, mivel 1795-ben, 46 éves korában elhunyt. Halála után folytatódtak a próbálkozások egy monopoljoggal rendelkező társaság létrehozására. Helyét felesége, Natalja Alekszejevna Selihova vette át, aki II. Katalinhoz fordult segítségért. Kérvényezte, hogy ő maga foglalkozhasson elhunyt férje ügyeivel.¹¹

Selihov jelentőségére már kortársai is felfigyeltek. Halála után Gavriil Gyerzavin rövid versben emlékezett meg róla, amelyben „orosz Kolumbusznak” nevezte őt, aki ismeretlen területeket fedezett fel.¹² Az orosz történetírásban Selihovot az orosz Kolumbusznak szokták nevezni, ezzel szemben Andrej Grinyov úgy véli, helyesebb lenne az orosz Francisco Pizarrónak, esetleg Hernán Corteznek hívni, mivel keménykezűen bánt a helyi lakosokkal.¹³

Időközben újabb társaságok jöttek létre, amelyek konkurenciát jelentettek az Északkeleti Társaságnak. Ilyen volt például Pavel Szergejevics Lebegyev-Lasztockin társasága is. 1795 és 1799 között folytonos „harcok” zajlottak, aminek végül I. Pál

7 Гринёв, 2018. 159.

8 Шелихов–Давыдов, 2019. 57.

9 Алексеев, 1975. 108–109.

10 Уо. 114–115.

11 Болховитинов, 2021. том I. 323–324.

12 Колумб здесь русский погребен: / Преплыл моря, открыл страны безвестны; / Но, зря, что всё на свете тлен, / Направил паруса во океан небесный. Гавриил Романович Державин: *Надгробие Шелехову*. Itt van eltemetve az orosz Kolumbusz: áthajózott tengereken, ismeretlen földeket fedezett fel; de hiába, mert minden dolog mulandó, vitorláit az égi óceánba vezette.

13 Гринёв, 2020. 151–152.

vetett véget. 1799. július 4-én Pál összehívta az Udvari Tanácsot,¹⁴ majd négy nappal később kiadta az Oroszországi-Amerikai Társaság megalapítását elrendelő ukázát.¹⁵

A térség kecsesgetető kereskedelmi és ipari lehetőségei voltak azok, amelyek felkeltették az uralkodó érdeklődését, valamint hozzájárultak az Oroszországi-Amerikai Társaság létrehozásához. Az iparból és a kereskedelemből származó bevételek növelésén túl a célok között szerepelt az orosz állam területének kiterjesztése, illetve a keresztény hittérítés is.¹⁶ Utóbbi esetében ki kell emelni, hogy korántsem volt olyan erős motivációs tényező a helyiek megkeresztelése, mint például a spanyol gyarmatosítók tevékenységében. Az orosz szerzetesek és papok nem játszottak olyan fontos szerepet a gyarmatosításban, mint a spanyol jezsuiták vagy később a ferencesek. Kaliforniában például a hispán missziók feladata volt a terület fejlesztése, hogy tíz éven belül betagozódjon az Új-Spanyolországba.¹⁷

Az uralkodó húsz évre privilégiumokat adott, mindenekelőtt az iparúzésre, a kereskedelemre, illetve új területek felfedezésére kapott az Oroszországi-Amerikai Társaság kizárólagosságot, ezzel a többi kereskedelmi társaság, illetve szövetség kiszorult a térségből. Az ukáz 1–3. pontja részletezte azokat a területeket, ahol a Társaságnak monopoljogot biztosított a cár. Az 55. szélességi foktól északi és déli irányba állt jogában területeket szerezni a Társaságnak, majd azokat mint orosz felségterületet irányítani. Az új területek szerzése és megtartása érdekében jogot kapott arra is, hogy erődöket hozzon létre. Az elegendő munkaerő biztosítása céljából társadalmi hovatartozástól függetlenül bárkit fel lehetett venni a munkálatokra, az állam pedig külön útlevelet biztosított hét évre az állami földmunkásoknak, amennyiben csatlakoznak az utazásokhoz.¹⁸

A célokon és kiváltságokon kívül az ukáz részletesen szabályozta az Oroszországi-Amerikai Társaság szervezeti felépítését is. A Társaság élén az Irkutszkban található Főhivatal állt, amely alá további hivatalok tartoztak. A Főhivatalt egy kéttagú igazgatóság irányította, de tagjai számát szükség esetén négyre lehetett emelni. Az igazgatókat a Társaság részvényesei választották meg. A szavazáson minden egyes részvény egy szavazati joggal rendelkezett. Az igazgatók teljes bizalmat élveztek minden gazdasági ügyben. Annak érdekében, hogy csak a Társaság ügyeivel foglalkozzanak, évi 2000 rubel fizetésben részesültek. Feladataik közé tartozott szerződéseket kötni iparosokkal, akiket el kellett látniuk megfelelő élelemmel. Éven-

14 Болховитинов, 2021. том I. 419.

15 Azon kevés magyar történelmi írásban, ahol megjelenik Orosz-Amerika története, szinte kivétel nélkül mindig Orosz-Amerikai Társaságként szerepel. Úgy vélem, hogy ez nem helyes. Oroszul Roszsijszko-amerikanszkaja kompanyija (Российско-американская компания) a neve, így fordítási szempontból sem helyes orosznak nevezni. Továbbá az oroszországi kifejezés jobban visszaadja a társaság multikulturális jellegét. Nem csak oroszok voltak jelen az Oroszországi-Amerikai Társaságban, legyen szó akár részvényesekről, akár utazókról, akár kereskedőkről vagy egyszerű alkalmazottakról. Érdemes megjegyezni, hogy például az igazgatótanács elnökei között két német származásút találunk (Ferdinand Friedrich Georg Ludwig von Wrangel és Georg von Wrangel).

16 О именованні компанії, составившейся для промысловъ и торговли по Сѣвер-восточному морю промысловъ и торговли Россійско-Америкнскою компанею. In: ПСЗ 1830. том XXV. 699–705.

17 Ortega Soto, 1999. 90.

18 ПСЗ 1830. том XXV. 703–704.

te beszámolót kellett összeállítaniuk a részvényeseknek,¹⁹ és arra is gyakorta volt példa, hogy a cárnak vagy valamelyik – általában a pénzügy- – miniszternek készítették összefoglalókat. A Társaságnak a több mint 70 éves fennállása alatt összesen 23 igazgatója volt, köztük a már említett két Wrangel is. Az igazgatók az egész Társaságot irányították, a kormányzók viszont kifejezetten az amerikai területeket. Ezt lényeges külön is kiemelni, mivel az Oroszországi-Amerikai Társaságnak nem csak Amerikában voltak érdekeltségei. A Társaság feladata volt a szőrme- és prémkereskedelem lebonyolítása Kínával, valamint a távol-keleti területet irányítása (Ohotszk és Kamcsatka környéke).²⁰

A részvényeseket négy csoportba lehet sorolni: a csak néhány részvényt birtoklók, „akik szavazati joggal rendelkeztek” (93 fő), az ő kezükben volt az összes részvény 18,3 százaléka; azok, „akik lehetnek igazgatók” (50 fő), mintegy 35,7 százalékkal rendelkeztek; a harmadik csoportot a „nagy részvényesek” alkották (15 fő), akik az összes részvény 45 százalékát tudták magukénak. A cári család négy tagja a részvények egy százalékát birtokolta. Az uralkodónak, I. Sándornak is voltak részvényei, általában 20 és 60 között.²¹

Az 1799-ben létrejött Oroszországi-Amerikai Társasággal kezdetét vette Orosz-Amerika közigazgatási berendezkedésének kialakítása is. A területet négy hivatalra (контор) osztották fel. Az első hármat rögtön 1799-ben alapították: a kodiakit, az unalaskait és az ohotszkit, pár évvel később, 1808-ban a novoarhangelszkit. A korábban létrehozott, úgynevezett redutok²² (Nyikolajevszkij, 1791 és Konsztantyinov, 1797) azonban fennmaradtak egészen 1867-ig. A későbbiekben is alapítottak redutokat (Ozjorszkij, 1817, Mihajlovszkij, 1833, Kolmakovszkij, 1836 körül, valamint Fort Ross, 1812).²³

Az első évek és az orosz expanzió

Az első időszak szinte teljesen összefonódott Baranov nevével, aki sikeresen megszilárdította az oroszok helyzetét Amerikában, és Orosz-Amerika az ő időszaka alatt érte el területének legnagyobb kiterjedését. Baranov 1799-ben alapította meg Novo-Arhangelszket, amely később Orosz-Amerika központja lett. Orosz-Amerika történetében ritkán találni komolyabb konfliktusokat az oroszok és a helyi lakosok között. A legsúlyosabb az 1802-ben kezdődő és 1805-ig tartó orosz–tingit háború volt. A háború kitörésének több oka volt. A casus bellit egy helyi törzsfő lányának a meggyilkolása szolgáltatta. A tényleges okot inkább az jelentette, hogy a tlingitek féltették a kereskedelmüket, mivel az oroszok túl nagy konkurenciát jelentettek nekik, az amerikaiak agitációja pedig hozzájárult ahhoz, hogy végül a tlingitek meg-

19 Уо. 705–712.

20 Гринёв, 2009. 642.

21 Преображенский, 1960. 286–298.

22 Sokszög alakú, minden oldalról zárt, megerősített tábori sánc, erődítmény.

23 Гринёв, 2009. 644–646.

támadták az oroszokat.²⁴ A három éven át tartó háborúban csak az Amerikába érkező Jurij Fjodorovics Liszjanszkij csapatai segítségével tudták az őslakosokat legyőzni.²⁵ A háborút követően az oroszok Baranov irányításával rohamléptekben hozzákezdtek Novo-Arhangelszk megerősítéséhez és kiépítéséhez. A nagy igyekezetnek köszönhetően 1816-ra már 60 faépület állt, közte kovácsműhely, külön „lak-tanya” az aleutoknak és a társaság embereinek, továbbá pajta és raktár.²⁶

Orosz-Amerika kialakítása egybeesett a világ körüli utazások megindulásával is. I. Pál halála (1801) után az új cár, I. Sándor fiatalos lendülettel vetette bele magát az uralkodásba, és támogatni kezdte a különböző nagyszabású terveket, amelyek a Föld megkerülését tűzték ki célul. Az első ilyen út a már említett Liszjanszkij és Ivan Fjodorovics Kruzenstern (Adam Johann von Krusenstern) nevéhez köthető. 1803–1806-os utazásuk célja között szerepelt a diplomáciai és kereskedelmi kapcsolat kialakítása Oroszország és Japán között, ezért is utazott a hajón egy bizonyos Nyikolaj Petrovics Rezanov. A kapcsolatok kiépítése végül nem járt sikerrel, de Rezanov fontos szerepet töltött be az orosz–kaliforniai kapcsolatok elmélyítésében. Ezt követően további hasonló utazásokra került sor: I. Sándor haláláig közel húszra.²⁷ Az ilyen expedíciók különösen fontos szerepet játszottak Orosz-Amerika történetében, mivel feladataik közé tartozott, hogy ellátmányt szállítsanak az orosz gyarmatokra. Otto Kocebu (Otto von Kotzebue) 1815–1818-as útja volt az egyetlen, amely kizárólag tudományos céllal jött létre.²⁸

Az utazások összekapcsolódtak Orosz-Amerika kezdeti éveinek egyik nagy problémájával, a terület és az ott élők megfelelő ellátásának a biztosításával. Annak ellenére, hogy a 18. század végén különböző kapásnövényeket ültettek az első érkezők, mégsem sikerült olyan mezőgazdaságot kialakítani, ami képes lett volna Orosz-Amerikát megfelelő mennyiségű és minőségű élelmiszerral ellátni. A világ körüli utazók állandóan arra panaszkodtak, hogy a növények és az állatok is szinte ehetetlenek, mindegyiknek vízze van.²⁹ Rezanov a következőket írta Nyikolaj Petrovics Rumjancevnek beszámolójában: „Őfelségének (...) eléggé ismeretesek már a hírek a végzetes helyzetről, amelyben találtam az orosz-amerikai gyarmatokat; a hírek az éhségről, amit egész télen át elviseltünk.”³⁰ Rezanov valószínűleg túloz írásában, ezzel saját szerepét fontosabbá téve, ugyanakkor jelzi a probléma meglétét.

A gyarmati területek ellátását többféle módon igyekeztek megoldani. Egyrészt a már említett világ körüli utazások során vittek utánpótlást Oroszországból. Ez hosszú távon nem volt fenntartható, mivel Szentpétervárról túl hosszú ideig tartott eljutni Amerikába. Lehetséges lett volna szárazföldi úton, Szibérián keresztül eljuttatni az ellátmányt, de ez sem volt költséghatékony. Felmerült, hogy kereskedés

24 Az orosz–tlingit háborúról részletesebben lásd: Зорин, 2017.

25 Bencze, 2023. 250.

26 Коробицын, 1944. 188–189. Idézi: Федорова, 2015. 171–172.

27 Ивашинцов, 1872.

28 Головин, 367. https://www.kunstkamera.ru/files/lib/978-5-88431-248-7/978-5-88431-248-7_31.pdf.

29 Лазарев, 1832. 172.

30 Донесение Н. П. Резанова министру коммерции графу Н. П. Румянцеву о плавании в Калифорнию и положение в русских колониях. Ново-Архангельск, 17 июня 1806 г. In: Истомин et al., 2005. том I. № 2. 117–118.

útján szerezzék be az élelmet Kaliforniából. Problémát jelentett viszont, hogy az ottani spanyolok a saját törvényeiket betartva nem kereskedhettek hivatalosan külföldi nemzetekkel, legalábbis a kaliforniaiak erre hivatkoztak mindvégig, amikor elutasították a kereskedelmi kapcsolat létrehozására tett kéréseket.³¹ A legegyszerűbb az lett volna, ha Orosz-Amerika maga termeli meg a szükséges élelmiszert, de a klimatikus és földrajzi viszonyok miatt erre nem volt képes. Helyette inkább Kaliforniában próbáltak szerencsét az oroszok.

Rezanov elsősorban a kereskedelmi kapcsolatok kialakítása céljából indult útnak San Franciscóba, ahol jó viszonyt alakított ki a helyi vezetőkkel, José Joaquín de Arrillagával (Felső-Kalifornia kormányzójával), valamint Luis Argüellóval. Rezanov és Argüello annyira összebarátkoztak, hogy az orosz diplomata és utazó megkérte a kapitány lánytestvérének a kezét. A házasság Rezanov és María Concepción Argüello között a férfinak a hazafelé tartó úton, 1807-ben bekövetkezett tragikus halála miatt végül nem jött létre.³² Rezanov beszámolójában hosszasan értekezett a város és a misszió épületeiről, a spanyolokról és az indiánokról, de elsősorban az orosz–kaliforniai kereskedelem lehetőségére tért ki. Bemutatta a helyiek gazdasági tevékenységét, azt hangsúlyozta, hogy Kalifornia bővelkedik felesleges kenyérben (gabonában), szarvasmarhában és lóban. Ugyanakkor hiánycikknek számítottak a különböző iparcikkek, amiket élelmiszerért cserébe az oroszok szállítani tudnának.³³ Rezanov útjának fontos következményei lettek: létrejöttek az orosz–kaliforniai kapcsolatok, és az oroszok később megpróbálták kereskedni a terület lakóival, mindez együtt járt azzal, hogy még inkább megnőtt Orosz-Amerika vezetőinek érdeklődése Kalifornia iránt.

Új-Albion³⁴ területe már korábban is ismert volt Orosz-Amerika kormányzója előtt. Rezanov 1806-os utazását megelőzően, 1803-ban Baranov szerződést kötött egy bizonyos Dennis O’Kane nevű „bostoni” kereskedővel, majd 1811-ig további hét másikkal is.³⁵ A „bostoniak”, ahogyan nevezték őket, korántsem Boston városából származtak, hanem amerikai kereskedők voltak, akik az Oroszországi-Amerikai Társaságnak dolgoztak. Baranov ezekkel a szerződésekkel remélte csökkenteni a többi amerikai kereskedő befolyását a térségben, illetve segítségükkel próbált meg kereskedni a spanyolokkal.³⁶ A szerződések nem maradtak fent, leszámítva azt, melyet George Ayres-mal kötött. Ez alapján tudjuk, hogy a szerződő felek meghatározták, hány embert és csónakot biztosít az Oroszországi-Amerikai Társaság az amerikai kereskedőnek, és ki fogja őt elkísérni a Társaság részéről az útra. Ezek fejében a bostoniaknak egy bizonyos összeget letétbe kellett helyezniük.³⁷

31 Például: Истомин et al., 2005. № 22. 233–234. Az említett törvényt 1795-ben III. Károly eltörölte. Lehetséges, hogy a napóleoni háborúk, valamint a mexikói függetlenségi háború miatt, a kialakult nemzetközi és belpolitikai helyzetben ez az információ nem jutott el Kaliforniába.

32 Részletesebben lásd: Мэтьюз, 2019. 334–354., 384–396.

33 Истомин et al., 2005. № 2. 130–131.

34 Kalifornia másik korabeli neve.

35 Хлебников, 1985. 46–47.

36 Болховитинов, 2021. том II. 192.

37 Контракт А. А. Баранова с капитаном Дж. Эйрсом. In: Башкина et al., 1980. 325.

A kereskedelmen túl volt még egy fontos hozadéka a bostoniakkal való együttműködésnek. A beszámolók alapján kezdett el érdeklődni Baranov Kalifornia iránt, amit Rezanov írása valószínűleg még jobban felerősített. 1808 és 1812 között négy alkalommal is elküldte bizalmi emberét, Kuzskovot Új-Albion partjaihoz, azzal a feladattal, hogy fedezze fel a térséget és keressen megfelelő helyet egy erőd vagy telep létrehozására. 1812. május 15-én Kuzskov meg is alapította Fort Rosst a Bodega-öbölben, közel a mai San Franciscóhoz. Ezzel kezdetét vette az 1841-ig tartó időszak, amikor az oroszok jelen voltak Kaliforniában. Kuzskov és Baranov célja egy olyan telep kiépítése volt, ami bázisul szolgálhat a spanyolokkal folytatott kereskedéshez, valamint a prémes állatokra való vadászathoz, de mindenekelőtt elősegíti a mezőgazdasági termelést, hogy az oroszok amerikai gyarmatait megfelelő mennyiségű és minőségű élelmiszerral lássák el.³⁸

Rezanov másik elképzelése a Sandwich-szigetekkel (mai nevén Hawaii-szigetek) volt kapcsolatos. Baranov utasítására 1808-ban Leontyin Andrianovics Gagemejszter (Ludwig Karl August von Hagemester) útnak indult, hogy kereskedelmi szerződést kössön I. Kamehamehával, a Hawaii Királyság első uralkodójával. A kísérlet kudarcot vallott, ezt követően 1815-ben Georg Anton Aloysius von Schäffer (Jegor Nyikolajevics Seffer) próbálkozott újra: először Kamehameha szigetére hajózott, de mivel az amerikai kereskedők agitációja miatt nem járt sikerrel, átkelt a Kauai-szigetre, ahol a hawaii uralkodó ellenfele, Kaumaulii tartózkodott. Az itteni kis szigeten hozta létre 1816-ban Schäffer a tiszavirág-életű erődöt, Fort Elizabethet, amely az orosz terjeszkedés kiindulópontja lett volna.³⁹ A világpolitikai folyamatok miatt végül alig több mint egy évig létezett csupán az erőd. A brit-amerikai háború idején (1812–1815) az amerikaiak menedékként használták a szigetet,⁴⁰ és az ekkoriban egyre szorosabbá váló orosz-amerikai kapcsolatokat I. Sándor nem szerette volna veszélyeztetni. 1816 decemberében érkezett a térségbe Kotzebue, aki Schäfferrel szemben jó viszonyt alakított ki a hivatalos uralkodóval és biztosította I. Kamehamehát, hogy a cárnak nincsenek területi igényei. A német doktornak nem volt más választása, el kellett hagynia a szigeteket.⁴¹

A későbbiekben még újabb elképzelések merültek fel a területtel kapcsolatban, például Peter Dobellé (Pjotr Vasziljevics Dobell), de I. Sándor azokat sem támogatta. Az Oroszországi-Amerikai Társaság Főkörmányzósága az 1810-es évek végén még kereskedelmi hajókat szeretett volna küldeni a szigetekre, de idővel prominens vezetői (Baranov, Gagemejszter, Matvej Ivanovics Muravjov) egyre inkább felhagytak ezekkel a tervekkel, és 1821-re lemondtak arról, hogy megszerzik, vagy legalábbis a befolyásuk alá vonják a Hawaii-szigeteket.⁴²

A kezdeti évek nehézségei ellenére az oroszok végül sikeresen megvetették a lábukat Alaszkában és Kaliforniában. A jövőbeli határviták elkerülése érdeké-

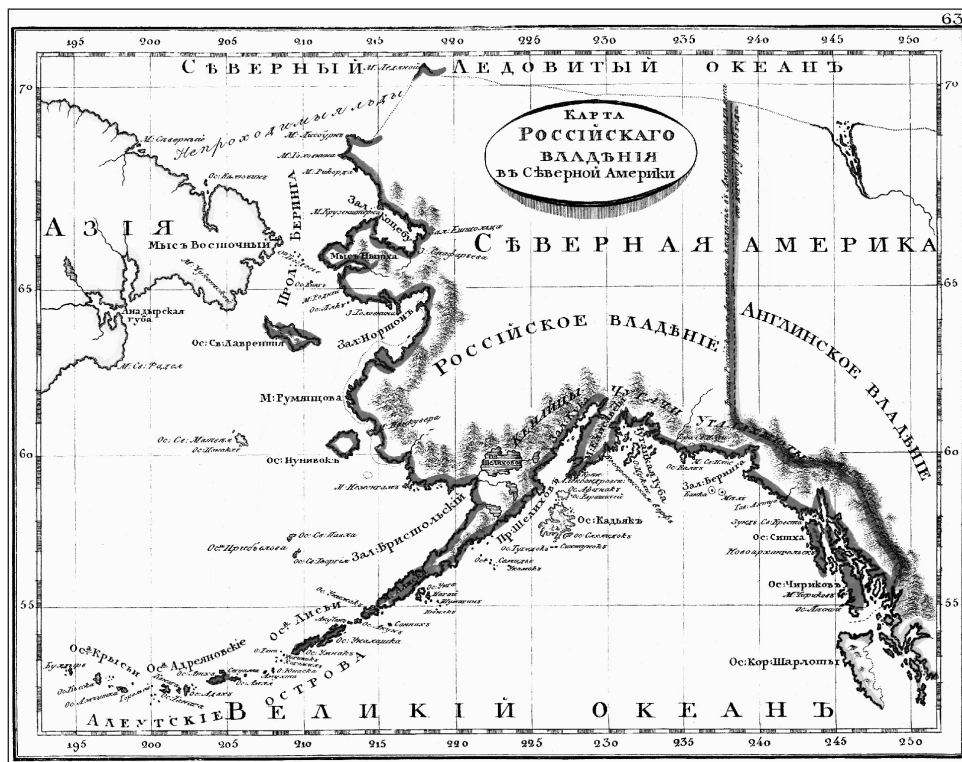
38 Болховитинов, 2021. том II. 202–217.

39 Уо. 326–335., 441.

40 Министр внутренних дел О. П. Козодавлев Комитету министров: «Об успехе торговли Американской компании и прочее». In: ВПР том VIII. 119.

41 Болховитинов, 2021. том II. 340–349.

42 Уо. 350.

1. ábra. Orosz-Amerika térképe, 1835

ben az oroszok kétoldalú szerződéseket kötöttek az amerikaiakkal, majd az angolokkal. Az 1824. április 17-én aláírt amerikai–orosz szerződés értelmében a határ az északi szélesség 54. fokánál húzódott, attól délre az oroszoknak, északra pedig az amerikaiaknak volt tilos települést alapítaniuk.⁴³ Az 1825. február 28-án megkötött orosz–angol szerződés szerint a határ az északi szélesség 54. fokától, illetve a nyugati hosszúság 131. és 132. fokától húzódott észak felé a nyugati hosszúság 141. fokáig.⁴⁴ Ez a határrendezés azt jelentette, hogy megszületett a mai Alaszka (állam) határa (1. ábra).⁴⁵ Ezekben a szerződésekben azt is megtiltották, hogy amerikai és angol kereskedők alkoholt (valamint lőfegyvert) adjanak el az őslakosoknak.⁴⁶

43 Конвенция между Россией и США о моремлавании, рыболобстве, торговле и поелениях на северо-западном побережье Америки. In: ВПР том XIII. 424.

44 Конвенция въ Санктпербург между Императоромъ Всероссийскимъ и Королемъ Веколикобританскимъ. О взаимныхъ выгодахъ, относящихся до торговли, мореплавания и рыбныхъ промысловъ на Тихомх окенѣ и до границъ обоюдныхъ владѣній ихъ на сѣверо-западномъ берегу Америки. In: ПСЗ том XL. 73.

45 Orosz birtokok Észak-Amerikában. In: Az Orosz Birodalom atlasza. Szentpétervár, 1835. 68. Forrás: https://ru.wikipedia.org/wiki/Map_of_Russian_America,_1835.gif.

46 ВПР том XIII. 424.

Orosz-Amerika fénykora

Miután az oroszok elhagyták a Hawaii-szigeteket, elsősorban Alaszkára fordították figyelmüket és csak másodsorban fókuszáltak Kaliforniára. Fort Ross meg sem jelent sem az 1824-es, sem az 1825-ös szerződésben. Az erőd jogállása a fennállása folyamán végig kérdéses volt: a spanyolok, majd a háborút követően a mexikóiak is többször kifogásolták, hogy az oroszok megsértették a jogukat azzal, hogy az engedélyük nélkül egy telepet hoztak létre a területükön. Jelen írás terjedelme nem teszi lehetővé, hogy ezt a témát részletesen is kifejtsem, annyit viszont mindenképpen meg kell említeni, hogy egyik hatalomnak sem sikerült elérnie az oroszok távozását.⁴⁷ A spanyoloknak az 1810–1820-as években nem volt elegendő erejük, hogy a dél-amerikai szabadságharcok idején még az oroszokkal is konfliktusba kerüljenek, ezenkívül a napóleoni háborúkat követően Oroszország a spanyol uralkodó mellé állt a függetlenségi háború kérdésében. Pablo Vicente de Solá kormányzót például az oroszok meg is fenyegették, hogy adott esetben a madridi kormány iránti szimpátia gyorsan megváltozhat.⁴⁸ A mexikói hatalom pedig hamar megértette, hogy ha Oroszország független államnak ismeri el Mexikót, az nagy lépést jelenthet a szuverenitás elérésében.⁴⁹ A mexikóiak még abba is beleegyeztek volna, hogy az erődöt és környékét de jure az orosz állam megkapja, illetve húsz mérföldnyire terjeszkedhet északi, déli és keleti irányba.⁵⁰

Az erődnek ugyanakkor nem sikerült a céljai közül szinte egyet sem teljesítenie. A helyi lakosok és az oroszok között sosem jött létre hivatalosan kereskedelmi kapcsolat. Előfordult, hogy árut cseréltek, de ezek egyedi esetek voltak.⁵¹ A mezőgazdaság Kirill Tyimofejevics Hlebnyikov feljegyzései alapján ígéretes eredményeket mutatott, mégsem termeltek elegendő élelmiszert, hogy el tudják látni egész Orosz-Amerikát. Kezdetben csak kapásnövényeket (cékla, répa, borsó, burgonya) ültettek, majd gabonaféléket, idővel az állattenyésztésben is növekedést értek el.⁵² Az 1820-as években a Fort Ross környékén megtermelt 4500 pudnyi⁵³ gabona értéke 9000 rubel volt, 1838-ra 9500 pudnyi gabonát termelték, ami 18000 rubel értéket jelentett. Ennek ellenére a hivatalos iratokban összesen 3000 rubelnyi bevétellel számoltak. Alekszandr Petrov és szerzőtársai szerint a kettő közötti eltérés oka az lehetett, hogy beleszámolták a szállítási költségeket is. A költségek 1837-ben már elérték az évi 72 000 rubelt, míg a bevétel csupán 8000 rubel volt. Továbbá az 1830-as években a himlőjárványban elhunyt őslakosok helyére 60 főt hívtak vissza az erődből a Kodiak-szigetre. A szőrme- és prémvadászatban értek el sikereket, de olyan nagy mennyiségben ölték le az állatokat, hogy azok szép lassan kezdtek el-

47 Részletesebben lásd: Bencze, 2019.

48 ВПР том XIII. 424.

49 Вольский, 1989. 57.

50 Петров–Капалин–Ермалов, 2013. 7.

51 1815-ben például Kuszkov sikeresen vásárolt a spanyoloknál San Franciscóban. Хлебников, 1861. 139., 145–147.

52 Bencze, 2019. 133.

53 A pud egy Oroszországban 1924-ig használt mértékegység. 1 pud = 16,38 kilogramm.

tűnni a területről. A kezdeti időszakban évente 200 vidrát vadásztak le, míg az 1820-as években csupán évi 20-30 állatot.⁵⁴

Fort Ross története előrevetítette egész Orosz-Amerika sorsát. A kezdeti lelkesedést és sikereket követően szép lassan az egész vállalkozás tehertétellé vált. 1841-ben végül az oroszok az erőd eladása mellett döntöttek, egy svájci születésű, ekkor éppen mexikói (később amerikai) kereskedő, John Sutter vette meg Fort Rosst és annak területét. Később viszont kiderült, hogy a terület a 19. század végén kezdődő aranyláz centrumában helyezkedett el.⁵⁵ Alaszka esetében is csak eladása után derült ki, hogy aranyban és kőolajban gazdag.

Kaliforniaival szemben Alaszkaiban az oroszoknak sikerült hosszú távra be rendezkedniük. Először a közeli szigeteken, valamint a part mentén hoztak létre településeket, csak ezt követően indultak el a félsziget belseje felé. A központ, Novo-Arhangelszk a Sitka-szigeten feküdt, a másik nagyobb település a Kodiak-szigeten volt. Ezeken kívül számos kisebb telepet hoztak létre a különböző – elsősorban a szőrme- és a prémvadászat, másodsorban az ipari és a mezőgazdasági – tevékenységek folytatására. Vallási központ létesült Kenajban (ma Kenai). Az öbölben megkezdődött a hajóépítés, nem messze attól szénbányászat folyt, Novo-Arhangelszk mellett halászzattal foglalkoztak, és sok kis településen az Oroszországi-Amerika Társaság számára a legfontosabb gazdasági tevékenység, a prémkereskedelem volt a fő foglalkozás.⁵⁶

A közel hetven év alatt az oroszok jó kapcsolatot alakítottak ki a helyi lakosokkal. Az orosz–tingit háborút követően csupán néhány alkalommal kerültek komolyabb összetűzésbe az oroszok és a helyi lakosok. Ilyen volt például egy összecsapás a tlingitekkel az 1850-es években.⁵⁷ Az orosz–indián viszony azonban nem az egyenlőségen alapult. Az oroszok kihasználták a helyiek tehetségét, ami a halászatot és a vadászatot illeti. Évente négyszer szerveztek vadász- és halászutakat, amelyeken elsősorban az őslakoságnak kellett részt vennie.⁵⁸ A helyiek az elejtett zsákmány prémjét nem tarthatták meg, azt át kellett adniuk az oroszoknak, cserébe esetleg európai árukat kaptak (fejszét, baltát).⁵⁹ A kezdeti időkben még az oroszok is részt vettek ezeken a vadászatokon, később már csak a helyi lakosság.⁶⁰ Az őslakosok megkülönböztetése már a 18. században is létezett. James Cook írásából tudjuk, hogy az oroszok egy házban laktak a kamcsatkaiakkal és a bennszülöttekkel. Az alvási rend az emeletes ágyakon jól reprezentálja, hogy a viszonyrendszeren belül ki hol helyezkedett el. Felül (a melegebb helyen) aludtak az oroszok, őket követték a kamcsatkaiak, alul pedig a helyiek kaptak fekvőhelyet.⁶¹

54 Петров–Капалин–Ермалов, 2013. 8–10.

55 Уо. 3.

56 Алексеев, 1982.

57 Гринёв, 2016. 435–442.

58 Ляпунова, 1987. 98.

59 Шелихов–Давыдов, 2019. 316.

60 Гринёв, 1996. 59.

61 Гринёв, 2007. 86–100.

Az oroszok arra törekedtek, hogy békességben éljenek a helyiekkel. Ezt elősegítette, hogy az oroszok gyakran azzal a céllal érkeztek Amerikába, hogy majd ott új családot alapítsanak.⁶² A vegyes párkapcsolatokból született gyerekek, a kreolok fontos szerepet töltek be az oroszok és indiánok közötti érintkezésben: egyebek mellett tolmácsként dolgoztak. Fontosságukat mutatja, hogy az 1821-es, megújított privilégiumokban külön paragrafusban rendezték jogállásukat: „orosz állampolgároknak” számítottak.⁶³

Mindezek ellenére az oroszok nem érezték teljesen biztonságban magukat. Andrej Petrovics Lazarev például arról számolt be, hogy Novo-Arhangelszkben az egyik kísérőjük, egy bizonyos angol származású Jung úr elhagyva az erődöt négy ágyúlövésnyi táv után inkább visszafordult.⁶⁴ Az oroszok biztonságuk érdekében úgynevezett *amanatokat* szedtek. Ez a már Szibériában is használt módszer annyit jelentett, hogy a helyi törzsek fiatal gyerekeit foglyul ejtették, és túsókként tartották őket maguknál.⁶⁵

Már Selihov időszakában megkezdődött a fiatal őslakosok tanítása, ami Orosz-Amerika fennállása idején is folytatódott. 1805-ben Rezanov iskolát alapított Novo-Arhangelszkben, ahová társadalmi hovatartozástól függetlenül bárki járhatott. Az alaszakai oktatásnak nagy hátránya volt, hogy nem szakavatott emberek tanítottak: először a helyi orosz lakosság, később pedig szerzetesek. Utóbbiak közül kiemelendő Gedeon hieromonach, akinek a nevéhez köthető az ottani „iskolarendszer” megalapítása. Gedeon tervei alapján az iskolások az első osztályban az írást-olvasást sajátították el, illetve a katekizmust tanulták. A második osztályban már nyelvtannal, történelemmel, matematikával és földrajzzal is foglalkoztak. Mindezen felül földműveléssel kapcsolatos ismeretekre is szert tettek. Amint befejezték az iskolát, sikeres vizsgát követően különböző tisztségeket tölthettek be Orosz-Amerikában, tengerészek, írnokok vagy mesteremberek lehettek.⁶⁶ Érdemes megjegyezni, hogy az oroszok Alaszkában a korukat megelőző módon kétnyelvű oktatást vezettek be, az oroszokon kívül a helyiek nyelvén is tartottak órákat.⁶⁷ A kreolok számára a továbbtanulásra is lehetőség nyílt: az Oroszországi-Amerikai Társaság saját költségén biztosította, hogy orvostanhallgatók legyenek a fővárosban. Cserébe az egyetem elvégzése után vissza kellett jönniük, és tíz évig a gyarmatokon kellett szolgálniuk.⁶⁸

Az iskola mellett könyvtárt, valamint múzeumot is alapítottak az oroszok. A múzeumban az Orosz-Amerika etnográfijával kapcsolatos dolgokat gyűjtötték (így az indiánok ruházatát, eszközeit), továbbá a terület flórájára és faunájára jellemző anyagokat (a tárgyak egy részét azonban az utazók hazavitték magukkal). Ezeken kívül kiállították a Liszjanszkij által hozott portrékat, illetve tengerészeti esz-

62 Болховитинов, 2003. 116.

63 Smith-Peter, 2010. 450–451.

64 Лазарев, 1832. 161.

65 Гринёв, 2018.

66 Ляпунова, 1979. 220.; Федорова, 2015. 192.

67 Dauenhauer, 1990. 156–158.

68 Федорова, 2015. 194.

közöket (szextáns, oktáns, asztrolábium stb.). Hatalmas könyvkollekción hozták létre (a könyvek jelentős részét az első világ körüli utazás alkalmával az oroszok hozták magukkal). Hlebnikov írása szerint 1835-ben több mint 1200 kötet volt Novo-Arhangelszkben, a könyvek kilenc európai nyelven íródtak (például angolul, németül, franciául, latinul). Ezekből állt össze a könyvtár, amit hivatalosan 1837-ben nyitottak meg.⁶⁹

A kulturális intézményeken kívül kórházakat is kialakítottak, többek között Novo-Arhangelszkben. Eleinte nem nyújtottak jobb ellátást egy rosszul felszerelt tábori kórháznál,⁷⁰ mégis fontosak voltak a helyiek életében. Orvosok nem dolgoztak Alaszkában, csak a világ körüli utazók hajóin érkezett egészségügyi személyzet volt képes szakszerű segítséget nyújtani. Matvej Ivanovics Muravjov időszaka alatt (1820–1825) kezdték el építeni az első állandó kórházat, ahol elsősorban az Oroszországi-Amerikai Társaság embereit, az aleutokat, valamint a kreolokat kezelték. Ha szükségük volt rá, a helyi lakosokat is ellátták,⁷¹ de a himlőjárvány alatti magatartásukból azt a következtetést lehet levonni, hogy ők tartózkodtak az európai orvostudománytól, és inkább előnyben részesítették a hagyományos, népi gyógymódjait: először a törzshöz tartozó sámán segítségét kérték, ha ő nem tudott segíteni, akkor varázslathoz fordultak, majd végül eret vágtak a betegnek.⁷²

Az őslakosság ellenállását a modern orvostudománnyal szemben jól mutatja az 1835–1840 között dúló himlőjárvány. A betegség megjelenésekor az indiánok, főleg a tlingitek visszautasították az oltást, feltehetően a korábbi konfliktusok okozta bizalomvesztés miatt.⁷³ A járvány részben emiatt a helyi lakosok között pusztított leginkább. Az összeírások alapján 1836-ban 6991 aleut és kodiaki, 1606 tlingit és 471 csugacs élt az Oroszországi-Amerikai Társaság fennhatósága alatt. 1841-re ez a szám 4163-ra, 967-re és 284-re csökkent. Csak Kodiakon 738 szigetlakó halt meg.⁷⁴ A nagy halandóság a vakcina elutasításán túl abból fakadt, hogy az őslakosság korábban nem találkozott sem a himlővel, sem az európaiak által behurcolt más betegségekkel, így a szervezetük nem volt felkészült és ellenálló azokkal szemben.⁷⁵

Orosz-Amerika lakosságának száma stagnált. 1830-ban összesen 10 327 főt számoltak össze, míg 1860-ban 10 540-et. A stagnálás oka lehetett, hogy Alaszka kevésbé volt népszerű az anyaország állampolgárai között, mint például a spanyolok körében Dél-Amerika. Továbbá az oroszoknak ott volt egész Szibéria, ahol hatalmas szabad földterület várt az európai lakosságra. A nemzetiségi arányok összetételében is csak minimális változások történtek. Az orosz lakosság száma 100 fővel csökkent, ellenben a kreoloké 700-zal nőtt. Az aleutok és a kenyajcik szá-

69 Уо. 195–196.

70 Gibson, 1976. 181.

71 Fortune, 1990. 124–125.

72 Лисянский, 2017. 273.

73 Fortune, 1990. 128. Fortune nem jelzi, hogy a járvány a tárgyalt időszakon túl, 1836 és 1840 között volt.

Lásd: Black, 2004. 196.

74 Гринёв, 2016. 389.

75 Fortune, 1990. 122.

ma viszont drasztikusan visszaesett, előbbieké közel 2600-zal, utóbbiaké 500-zal. A csugacsok száma az összeírások szerint 1400-zal nőtt, ugyanakkor az 1830-as évektől eltérően az 1850-es években más népeket is a csugacsok közé számoltak.⁷⁶ A kreolok számának növekedése, valamint az aleutok és kodiakiak csökkenése a vegyes házasságok miatt következhetett be.

Az orosz lakossággal kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy nemcsak az oroszokat számították az oroszok kategóriájába. Az 1840–1850-es években a külföldieket is az oroszokkal együtt adták meg (az 1830-as években a külföldieket még nem számolták össze). Az sem biztos, hogy akiket oroszoknak tüntettek fel, azok valójában az orosz etnikumhoz tartoztak. Az Orosz Birodalomból finnek, ukránok, fehéroroszkok, (balti) németek, svéddek is mentek Orosz-Amerikába. A finnek és svéddek esetében pedig külön problémát jelent, hogy egyáltalán nem jelezték külön a nemzetiségi hovatartozásukat. Az orosz-amerikai nem orosz lakosság körében éppen a svéddek és finnek voltak a legtöbben, ők akár a 20 százalékát is kitették az odaérkező külföldieknek.⁷⁷ A nem oroszok közül a legnagyobb befolyással a németek rendelkeztek, sokan igen magas hivatali posztig is eljutottak. Benedikt Kramer például a Társaság igazgatója lett, Ludwig von Hagemeister vagy Ferdinand von Wrangel Orosz-Amerika kormányzójaként szolgált, Krusenstern, Kotzebue vagy Friedrich Benjamin von Lütke (Fjodor Petrovics Litke) pedig több világ körüli út kapitányai voltak.⁷⁸

Az 1799-es ukáz értelmében az Oroszországi-Amerikai Társaságnak segítenie kellett az egyházat a hittérítésben.⁷⁹ Az egyház és a vallás mégsem játszott akkora szerepet a gyarmatosításban, mint például a spanyolok esetében.⁸⁰ Nagyobb szerep jutott viszont az egyháznak Amerikában, mint Szibériában.⁸¹ A krisztianizáció már 1794-ben megkezdődött, amikor Selihov utasítására egyházi missziót küldtek a Kodiak-szigetre,⁸² 1823-ban pedig a Szent Szinódus elrendelte, hogy hozzanak létre missziót az Unalaska- és az Aleut-szigeten.⁸³ Az orosz egyházi személyek csak hittérítéssel és oktatással foglalkoztak. Amíg a spanyol állam és egyház együttműködött a gyarmatosításban, Orosz-Amerika vezetése időnként még hátráltatni is próbálta a szerzeteseket. Baranov például megpróbálta elzárni őket az őslakosoktól.⁸⁴ Ennek ellenére nem lehet állítani, hogy az egyház semmilyen eredményt nem ért el Orosz-Amerika történetében (például a már említett oktatásban), emellett mind a mai napig vannak, akik ortodoxnak vallják magukat Alaszka területén. Létszámuk ugyan elenyésző, és csupán 5 százalékot tesznek ki (4 százalék orosz,

76 Доклад Комитета, 1863. ч. 1. 128–129.

77 Гринёв, 2007. 86–100.

78 Гринёв, 2002. 183–185.

79 ПСЗ 1830. том XXV. 705.

80 A spanyoloknál már a 16. századtól kezdve meghatározó szerepe volt az egyháznak a gyarmatosításban, ami később a felvilágosult abszolutizmus ideje alatt még erősebb lett. A jezsuiták száműzése a gyarmatokról hatalmas űrt hagyott maga után. Céspedes del Castillo, 2021. 411–412.

81 Gibson, 1980. 134.

82 Ляпунова, 1979. 218.

83 Федорова, 2015. 207.

84 Black, 2004. 238.

1 százalék görög ortodox),⁸⁵ azonban még napjainkban is áll Unalaskában az 1826-ban épített az Úr Mennybemenetelének temploma, amely felkerült az Egyesült Államok műemlékvédelmi listájára is.⁸⁶

Az oroszok alaszakai megjelenése rövid és hosszú távon is komoly hatással volt a helyi lakosságra. Mindenekelőtt a dohány és az alkohol elterjesztését kell említeni az őslakosok körében, bár ebben az amerikai kereskedők is fontos szerepet játszottak. Az első időszakban arra is volt példa, hogy az oroszok dohánnyal, valamint alkohollal fizettek a helyieknek.⁸⁷ Később a túlzott alkoholfogyasztás következményei miatt az Oroszországi-Amerikai Társaság és Orosz-Amerika vezetősége megtiltotta, hogy az indiánoknak alkoholt adjanak.⁸⁸ Megemléltendő a szóátvétel a két nép között. Alekszandr Fjodorovics Dolgopolov 37 olyan szót talált, amit a helyiek az oroszoktól vettek át, ilyen például a csajo az orosz „csaj” (tea) vagy topolo a „topor” (balta) szóból.⁸⁹

Az oroszok mindazonáltal nem a helyiek oktatását, kulturális ismereteinek bővítését tartották a legfontosabb céljuknak, hanem minél nagyobb hasznot akartak húzni az alaszakai területből, elsősorban a szőrme- és prémkereskedelem által. A prémes állatok csökkenése nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy végül Oroszország a területek eladása mellett döntött. 1797 és 1821 között 72 894 medvefókat vadásztak le, míg 1842 és 1862 között 25 899-et, ami 64 százalékos visszaesést jelentett. Az elejtett cobolyok száma 17 298-ról 12 782-re változott (26 százalékos visszaesés). A legnagyobb csökkenés viszont a tengeri vidrák esetében történt, 1 232 374-ről 372 894-re, ami közel 70 százalékos visszaesés volt. Ezt még az sem tudta ellensúlyozni, hogy a hódvadászat nőtt (az elejtett állatok száma 355 százalékkal gyarapodott, 34 546-ról 157 484-re).⁹⁰ 1857 és 1861 között a szőrme- és prémkereskedelemből befolyt összeg közel 80 000 rubellel esett vissza (igaz, 1860-ban még elérte az 1857-es összeget). A tea eladásából befolyt összeg ugyan nőtt, közel 320 000 rubellel, de az egyéb kereskedésből befolyt összeg 60 000 rubellel csökkent.⁹¹ A kiadások növekedése, a bevételek csökkenése vezetett oda, hogy 1865-ben a cári kormányzat még kölcsönt is biztosított az Oroszországi-Amerikai Társaságnak.⁹² A kedvezőtlen gazdasági folyamatok végül oda vezettek, hogy az oroszoknak el kellett adniuk a területeiket.

85 *Adults in Alaska. Religious composition of adults in Alaska.* <https://www.pewresearch.org/religion/religious-landscape-study/state/alaska/>.

86 <https://www.nps.gov/sitk/index.htm>.

87 Ляпунова, 1992. 75.; Гринёв, 2010. 64.

88 Гринёв, 2010. 66.

89 Истомин, 1980. 63.

90 Федорова, 2015. 140.

91 Доклад Комитета, 1863. ч. I. 134–135.

92 Болховитинов, 1990. 49.

Alaszka eladása

Már az 1850-es évek végén felvetődtek olyan gondolatok, hogy Oroszországnak el kellene adnia az amerikai gyarmatait. Az ötlet egyik nagy tekintélyű támogatója Konsztantyin Nyikolajevics nagyherceg volt. Egy évvel a vesztes krími háborút követően, 1857-ben a nagyherceg még a külügyminisztert is felkereste ezzel a szándékával. Tervét alátámasztotta az is, hogy 1854-ben San Franciscóban egy fiktív megállapodást kötöttek a terület eladásáról.⁹³

A közismert körülményeken túl, hogy a vesztes krími háború után az uralkodónak szüksége volt pénzre a reformjai bevezetéséhez, még további okok is felmerültek, amelyek Orosz-Amerika eladásához vezettek. 1866-ban az amerikai orosz követ, Eduard Szttyekl (Eduard von Stoeckl) találkozott Konsztantyin nagyherceggel és Mihail Rejtern (Michael von Reuters) pénzügyminiszterrel. Utóbbinak kifejtette, miért lenne érdemes eladni a gyarmati területeket. Elsőként gazdasági-szociális okokat sorolt fel: a területek nem hoztak semmilyen hasznot a részvényeseknek, továbbá képtelenek voltak a férfilakosságot oroszosítani. A katonai okok a vesztes krími háborúból adódtak: már az 1853–1856-os háború ideje alatt is fennállt egy angol–francia támadás veszélye, és az orosz követ úgy vélte, hogy egy esetleges újabb konfliktus esetében még mindig bekövetkezhet egy támadás a tengeri hatalmak részéről. Konsztantyin nagyherceg a gazdasági szempontokon kívül két másik tényezőt is fontosnak tartott: véleménye szerint Oroszországnak a figyelmét Amerika helyett a távol-keleti régióra kellene (és lehetne) fordítania, illetve még szorosabbá lehetne tenni a kétoldalú kapcsolatot az Egyesült Államokkal.⁹⁴

Az uralkodó és belső köre (Konsztantyin, Alekszandr Gorcsakov külügyminiszter, Rejtern) 1866. december 28-án döntött a gyarmati területek eladásáról. Szttyekl már ezzel a hírrrel ment vissza Washingtonba, ahol jelezte az oroszok szándékát az amerikai kormányzatnak. Az amerikai törvényhozásban hosszas viták kezdődtek, vajon megéri-e megvásárolni Alaszkát és a hozzá tartozó területeket.⁹⁵ Végül 1867. március 30-án aláírták a szerződést,⁹⁶ majd október 18-án az oroszok hivatalosan is átadták a területet az amerikaiaknak.

Az Egyesült Államok Alaszkáért 7,2 millió dollárt fizetett, a pénz sorsáról olyan legenda is született, hogy a nemesfémeket szállító hajó zátonyra futott és elsüllyedt. Újabban Alekszandr Petrov levéltári forrásokra hivatkozva bebizonyította, hogy a kapott összeg egy részéből a vasúthálózatot fejlesztették: többek között a Kurszk–Kijev és a Moszkva–Rjazany útvonalat is ebből építették meg.⁹⁷

Alaszka eladása egyet jelentett azzal, hogy Oroszország feladta tengeren túli elképzeléseit, és 1867-től kezdve az európai, szibériai és távol-keleti területeire

93 Uo. 47.

94 Uo. 49.

95 Болховитинов, 1990. 50.

96 A dokumentumokat lásd az orosz külügyminisztérium történeti dokumentációs osztályának honlapján: *О продаже российских североамериканских колоний*. <https://idd.mid.ru/o-prodaze-rossijskih-severo-amerikanskih-kolonij-ssa>.

97 Петров, 2002. 291–292.

fordította a figyelmét. A Bering-szoroson való átkeléssel az orosz állam óceáni hatalom lett,⁹⁸ ugyanakkor Alaszka eladásával lemondott erről, és „Oroszország »kontinentális« jövőjének gondolata Alaszka Egyesült Államoknak történő eladásában nyert gyakorlati kifejezést”.⁹⁹

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források és szakirodalom

Алексеев

1975 Алексеев, А. И.: *Судьба Русской Америки*. Магадан, 1975.

1982 Алексеев, А. И.: *Освоение русскими людьми Дальнего Востока и Русской Америки (до конца XIX века)*. Москва, 1982.

Башкина et al.

1985 *Россия и США. Становление отношений, 1765–1815*. [Сборник документов.] Составители: Башкина, Н. Н. – Болховитинов, Н. Н. – Браун, Дж. Х. – Кудрявцев, И. И. Москва, 1985.

Bencze

2019 Bencze András: Kirill Hlebnyikov, Orosz-Amerika történésze és tisztviselője. In: *Russian Studies Hu*, 2019. 125–139. DOI: 10.38210/RUSTUDH.2019.1.6.

2023 Bencze András: Liszjanszkij Orosz-Amerikája. Jurij Fjodorovics Liszjanszkij írása Alaszkaról. In: *Apologia historiographiae. Az orosz történelem évszázadai*. Szerk.: Krausz Tamás – Radnóti Klára – Sashalmi Endre. Bp., 2023. 247–258.

Black

2004 Black, Lydia L.: *Russians in Alaska 1732–1867*. Fairbanks, 2004.

Болховитинов

1990 Болховитинов, Н. Н.: Продажа Аляски. Документы, письма, воспоминания. In: *США. Экономика, политика, идеология*, 1990. 3. sz. 47–55.

2003 Болховитинов, Николай Н: Континентальная колонизация Сибири и морская колонизация Аляски. Сходство и различие. In: *Acta Slavica Iaponica* [Hokkaido University], 2003. 109–125.

2021 *История Русской Америки (1732–1867)*. Том I. *Основание Русской Америки (1732–1799)*. Том II. *Деятельность Российско-американской компании 1799–1825*. Том III. *Русская Америка: от зенита к закату 1825–1867*. Ред.: Болховитинов, Н. Н. Москва, 2021.

Céspedes del Castillo

2021 Céspedes del Castillo, Guillermo: *América Hispánica (1492–1898)*. Madrid, 2021.

Dauenhauer

1990 Dauenhauer, Richard L.: Education in Russian America. In: *Russian America: The Forgotten Frontier*. Eds.: Smith Swetland, Barbara – Barnett, Redmond J. Tacoma, 1990. 155–163.

Доклад Комитета

1863 *Доклад Комитета об устройстве русских американских колоний*. Ч. 1–2. Санкт-Петербург, 1863.

⁹⁸ Gibson, 1980. 132.

⁹⁹ Болховитинов, 1990. 53.

Федорова

2015 Федорова, Светлана: *Русская Америка. От первых поселений до продажи Аляски*. Москва, 2015.

Fortuine

1990 Fortuine, Robert: Health and Medical Care in Russian America. In: *Russian America: The Forgotten Frontier*. Eds.: Smith Swetland, Barbara – Barnett, Redmond J. Tacoma, 1990.

Gibson

1976 Gibson, James R.: Russian America in 1821. In: *Oregon Historical Quarterly*, 77. (1976) 2. sz. 174–189.

1980 Gibson, James R.: Russian Expansion in Siberia and America. In: *Geographical Review*, 70. (1980) 2. sz. 127–136.

Головнин

é. n. Головнин, П. А.: *Мореплавателъ Отто фон Коцебу*. https://www.kunstkamera.ru/files/lib/978-5-88431-248-7/978-5-88431-248-7_31.pdf [Электронная библиотека Музея антропологии и этнографии им. Петра Великого (Кунсткамера) РАН].

Гринёв/Grinëv

1996 Гринёв, А. В.: «Колониальный политаризм» в Новом Свете. In: *Этнографическое обозрение*, 1996. 4. sz. 52–64.

2002 Гринёв, А. В.: Немцы в истории Русской Америки. In: *Американский ежегодник*, 2002. 180–198.

2007 Гринёв, А. В.: Этнический состав пришлого населения Русской Америки. In: *Этнографическое обозрение*, 2007. 3. sz. 86–100.

2009 Гринёв, А. В.: *Кто есть кто в истории Русской Америки*. Москва, 2009.

2010 Гринёв, А. В.: Проблема распространения алкоголизма среди населения Русской Америки. In: *Американский ежегодник*, 2010. 59–84.

2016 Гринёв, А. В.: *Аляска под крылом двуглавого орла. Российская колонизация Нового Света в контексте отечественной и мировой истории*. Москва, 2016.

2018 Гринёв, А. В.: Название российских кораблей, ходивших к берегам Аляски и Алеутских островов. In: *Вестник СПГУТД [Санкт-Петербургского государственного университета технологии и дизайна]*, 2018. 4. sz. 163–170., 223–224.

2020 Grinëv, Andrei Val'terovich: *Russian Colonization of Alaska: Baranov's Era, 1799–1818*. Nebraska, 2020.

Хлебников

1861 Записки К. Хлѣбникова объ Америкѣ. In: *Материалы для истории русскихъ заселеній по берегамъ восточнаго океана*. Выпускъ Третій. Санкт-Петербургъ, 1861.

1985 *Русская Америка в «записках» Кирилы Хлебникова*. Сост., предисловие, комментарии: Федорова, С. Г.; отв. ред.: Александров, В. А. Москва, 1985.

Истомин

1980 Истомин, А. А.: Селение Росс и калифорнийские индейцы. In: *Советская этнография*, 1980. 4. sz. 57–69.

Истомин et al.

2005 *Россия в Калифорнии. Русские документы о колонии Росс и российско-калифорнийских связях 1803–1850*. I–II. Сост., ред.: Истомин, А. А. – Гибсон, Дж. Р. – Тишков, В. А. Москва, 2005.

Ивашиных

1872 Ивашиных, Н. А.: *Русские кругосветные путешествия с 1803 по 1849 г.* Санктпетербург, 1872.

Коробицын

1944 «Записки» прикащика Российско-Американской компании Н. И. Коробицына 1795–1807 гг. In: *Русские открытия в Тихом океане и Северной Америки в XVIII–XIX вв.* Отв. ред.: Крачковский, И. Ю. Москва, 1944.

Лазарев

1832 Лазарев, А. П.: *Плавание вокруг света на шлюпе „Ладого“ в 1822, 1823 и 1824 годах.* Санктпетербург, 1832.

Лисянский

2017 Лисянский, Ю. Ф.: *Путешествие вокруг света на корабле «Нева».* Москва, 2017.

Ляпунова

1979 Ляпунова, Р. Г.: Записки иеромонаха Гедеона (1803–1807) – один из источников по истории и этнографии Русской Америки. In: *Проблемы истории и этнографии Америки.* Ред.: Бромлей, Ю. В. Москва, 1979. 215–299.

1987 Ляпунова, Р. Г.: *Алеуты. Очерки этнической истории.* Ленинград, 1987.

1992 Ляпунова, Р. Г.: Этнокультурные контакты русских с алеутами и тихоокеанскими эскимосами в XVIII–XIX вв. In: *Америка после Колумба. Взаимодействие двух миров.* Отв. ред.: Тишков, В. А. Москва, 1992. 73–85.

Мэтьюз

2019 Мэтьюз, Оуэн: *Грандиозные авантюры. Николай Резанов и мечта о Русской Америке.* Москва, 2019.

О продаже североамериканских колоний

ё. п. *О продаже российских североамериканских колоний Соединенным Штатам Америки.* <https://idd.mid.ru/o-prodaze-rossijskih-severoamerikanskih-kolonij-ssa>.

Ortega Soto

1999 Ortega Soto, Martha: Colonización de Alta California: Primeros asentamientos españoles. In: *Sigmos Históricos*, 1. (1999) 1. sz. 84–102.

Петров

2002 Петров, А. Ю.: Деньги, полученные от продажи Аляски США, пошли на железнодорожное строительство в России. In: *Американский ежегодник*, 2002. 291–292.

2010 *Российско-американская компания и изучение Тихоокеанского севера, 1841–1867. Сборник документов.* Ред.: Петров, А. Ю. Москва, 2010.

Петров–Капалин–Ермалов

2013 Петров, А. Ю. – Капалин, Г. М. – Ермалов, А. Н.: О продаже русской колонии Форт Росс в Калифорнии. In: *Вопросы истории*, 2013. 1. sz. 3–17.

Преображенский

1960 Преображенский, А. А.: О составе акционеров Российско-Американской компании в начале XIX в. In: *Исторические записки*, 67. (1960) 286–298.

ПСЗ

1830 *Полное собрание законов Российской Империи с 1649 года.* Томъ XXV. 1789–1799., Томъ XL. 1825. Санкт-Петербург, 1830.

Шелихов–Давыдов

2019 Шелихов, Г. И. – Давыдов, Г. И.: *Русская Америка.* Ред.: Фасхутдинов, Р. Москва, 2019.

Smith-Peter

2010 Smith-Peter, Susan: A Creole Estate in Early Nineteenth-century Russian America. In: *Cahiers du monde russe*, 51. (2010) 2–3. sz. 441–459. DOI: 10.4000/monderusse.9198.

Вольский

1989 *Россия и Мексика в первой половине XIX в. Совместный советско-мексиканский сборник документов*. Ред.: Вольский, В. В. Москва, 1989.

ВГПР

1972–1982 *Внешняя политика России XIX и начала XX века*. Том VIII. Май 1814 г. – ноябрь 1815 г. Том XIII. Январь 1823 г. – декабрь 1824 г. Отв. ред.: Нарочинский, А. Л. Москва, 1972, 1982.

Зорин

2017 Зорин, А. В.: *Индийская война в Русской Америке. Русско-тлинкитское противоборство*. Москва, 2017.

ANDRÁS BENCZE

HISTORY OF RUSSIAN AMERICA

Numerous studies analyze the history of America colonized by Spain, England or France. At the same time, Russia's presence in the Americas is little discussed worldwide and the history of Russian America is one of the most under-researched topics in Hungary. Based on the relative importance and the lack of similar research, this paper provides a comprehensive overview of the period of the Russian presence in America, from the times of Grigory Ivanovich Shelikhov to the sale of Alaska. In the course of this, the author not only elaborates on the significance of the Shelikhov–Golikov Company, the forerunner of the later Russian–American Society but also the governorate of Alexandr Andreyevich Barnanov is presented. The period of his activity can be attributed to the period, when Russian America reached its greatest extent. The author analyzes the relationship between Russians and the local population, and describes circumstances that ultimately led to the sale of Alaska. This paper not only contributes to the current literature, but also provides a good basis for future.

CONTENTS

Expansion and Establishment (László Bíró)	481
<i>Studies</i>	
Tamás Túróczi: Search for Spanish–Japanese Relations during the Reign of Philip II	487
András Bencze: History of Russian America	513
Krisztina Kurdi: Service and Imperial Patriotism: The Work of the Lutheran Priest Sámuel Bredeczky in Galicia	533
Zoltán Vajda: Thomas Jefferson and the Problem of Poverty in the United States in a Republican Context	553
Bálint Kovács: Anthropological Characteristics and the Making of Scapegoats: Armenians in the Discourse of the Race Theory	571
Csaba Sáfi: Ethnic Politics or Cooperation? Diverging Political Options in Russian Politics in Ukraine	593
<i>Workshop</i>	
Levente Olosz: The Successes and Failures of the Hungarian Wine Trade during the World War I	611
<i>Book Reviews</i>	
Episodes in Albanian–Hungarian Historical Contacts (Robert Pichler)	639
Northness of Russia (Gábor Gyóni)	645

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2023. évi évfolyamának megjelentetését
a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Kutatási Hálózat Titkársága
és a Petőfi Kulturális Ügynökség támogatja.

MTA MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

**HUN
REN**

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET

Petőfi
Kulturális
Ügynökség

